Feiten en Beschouwingen 2

Het Nationaalsolidarisme

versus het Nationaalsocialisme

in de optiek van Othmar Spann[1]

Maurits Cailliau

Merkwaardig – of toch weer niet? - mag heten dat in de documenten in het Duitse dossier ter vervolging van Othmar Spann in volgende bewoordingen ook verwezen wordt naar het Verdinaso:[2]

Flandern

Es ist bemerkenswert, dass der Spann-Kreis überall dort, wo sogenannte Erneuerungsbewegungen auftreten, versucht, mit seiner Tätigkeit einzusetzen. Die politischen und weltanschaulichen Gefahren, die diese Tätigkeit mit sich bringen, beweist das Sudetendeutsche Beispiel. Es steht nun auch fest, dass sich der Spann-Kreis in die auf nationaler Basis aufgebauten Erneuerungsbewegung Flandern ("Verbond van Dietsche Nationalsolidaristen" (Dinaso) einschaltete. Diese Bewegung wird maßgeblich von der katholischen Kirche unterstützt uns richtet sich sehr scharf gegen Rosenberg. Die Verbindungen wurden vor allem durch Rafael Spann[3] über eine einflussreiche Führerin dieser Bewegung, die sich auch bei Spann verschiedentlich in Wien politische Instruktionen holte, aufrechterhalten.

In einen Brief Rafaels an diese Führerin vom 9.11.1935 heißt es:

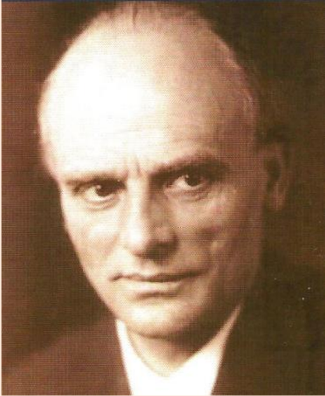
"Ich glaube, das beste Forum (zur Durchsetzung der Spann-Lehre) wäre Ihre nationale Bewegung, von der Sie schreiben, dass sie sich nicht von rassischen Gedankengängen beeindrucken lässt. Dem musste schon von Anfang ein Gleichgewicht geboten werden."

Wie deze 'Führerin' was die namens het Verdinaso de betrekkingen met de *Spann Kreis* onderhield valt wel niet meer te achterhalen. Wel staat het vast en is het met tal van documenten gestaafd, dat Joris van Severen en zijn beweging zich van langsom meer afstandelijker tegenover het Duitse nationaalsocialisme opstelden. Dat ook de Duitsers dit begrepen hadden, blijkt uit heel wat documenten[4] en ook uit het hierboven aangehaalde fragment uit de *Spann Akte*.

Dit belette Joris van Severen er niet van op de hoogte te blijven van de ontwikkelingen binnen de verschillende stromingen van de Conservatieve Revolutie, meer in het bijzonder deze van de jong-conservatieve vleugel, waarbinnen zowel Othmar Spann als Wilhelm Stapel en Edgar C. Jung zich situeerden.[5] Uit onze onderstaande summiere schets van de ideeën van Spann blijkt overigens overduidelijk dat Van Severens gedachtewereld – en dus ook het Verdinaso-programma – in hoge mate verwant was aan het denken van Othmar Spann. Het spreekt meteen ook de lapidaire bewering tegen dat Joris van Severen voornamelijk door Franse denkers – als Charles Maurras, René de La Tour du Pin en

Jacques Maritain – beïnvloed was. Al ontleende hij aan laatstgenoemde wel de personalistische klemtonen die zijn beweging een diepere dimensie gaven.

Othmar Spann: een katholieke radicale Traditionalist

Othmar Spann was een Oostenrijkse filosoof die een belangrijke invloed op het Duitse conservatieve en traditionalistische denken in de periode na de Eerste Wereldoorlog uitoefende. Hij kan beschouwd als een voornaam vertegenwoordiger van de intellectuele beweging die bekend staat als de "Conservatieve Revolutie”. Spann was een professor in de economie en sociologie aan de Weense Universiteit, waar hij niet alleen sociale en economische theorieën doceerde, maar ook invloed uitoefende op tal van studenten met de presentatie van zijn wereldbeeld in zijn colleges. Daardoor vormde hij een grote groep aanhangers bekend als de *Spann Kreis*. Deze kring van intellectuelen probeerde politici die sympathiek tegenover Spanns filosofie stonden te beïnvloeden.

Spann noemde zijn eigen wereldbeeld ‘universalisme’, een term die niet mag worden verward met wat algemeen onder dat begrip verstaan wordt. Spann ging uit van het volksbegrip, terwijl de meer gangbare betekenis verwijst naar kosmopolitische ideeën. Spanns universalisme werd uiteengezet in een aantal studies, voornamelijk in *Der wahre Staat*, waarin hij uitging van de waarde van nationaliteit, van het sociale geheel boven het individu, van religieuze (voornamelijk katholieke) waarden boven materialistische waarden, en pleitte voor het model van een niet-democratische, hiërarchische en corporatistische staat als de enige valabel alternatief voor de maatschappijopbouw. Zijn kijk op de samenleving sloot – zo blijkt - nauw aan bij de ideeën van het solidarisme.

Sociale interpretatie

Othmar Spann stelde dat de fundamentele waarheid van alle sociale wetenschappen inhoudt dat het individu slechts bestaat voor zover het lid is van een geheel. Dit concept, dat de kern van zijn sociologie behelst, is geen ontkenning van het bestaan van het individu, maar wel een totale weerlegging van het individualisme als ideologie, die het bestaan en het belang van supra-individuele realiteiten ontkent. De klassieke individualistische liberale theorie gaat uit van een ‘atomistische’ kijk en ziet alleen individuen als bouwsteen; mensen die dit geloofden werden in wezen losgekoppeld en onafhankelijk van elkaar. Ze gaan ervan uit dat de maatschappij alleen bestaat als gevolg van een ‘sociaal contract’. Sociologische studies hebben deze theorie weerlegd en kwamen tot de slotsom dat het geheel (de maatschappij) nooit alleen maar de som is van de delen (individuen) en dat enkelingen van nature psychologische banden hebben met elkaar. Dit gegeven vormde het uitgangspunt van Spanns leerstellingen, die hij op een unieke eigen manier wist te formuleren. Individuen handelen nooit geheel onafhankelijk omdat hun gedrag altijd ten minste gedeeltelijk bepaald wordt door de maatschappij waarin ze leven, en door hun organische, niet-instrumentale (en dus ook niet-contractuele) banden met andere mensen in de samenleving. Spann zag de sociale orde in haar geheel als een organische samenleving (een gemeenschap), waaraan alle personen deelhebben die behoren tot een reeds bestaande geestelijke eenheid. De individuele persoon komt als zodanig uit het sociale geheel waarin hij werd geboren en waarvan hij nooit echt gescheiden kan worden.
Het is ook belangrijk te verduidelijken dat het samenlevingsbegrip bij Spann niet totalitair is. Hij herkent en erkent het belang van de verschillende intermediare lichamen, door hem aangeduid als "gedeeltelijke gehelen", als samenstellende delen en elementen die verschillend maar verwant zijn, en die geharmoniseerd dienen te functioneren binnen het geheel van de samenleving.

Nationaliteit

Volk (‘mensen’ of ‘natie’) in de zin van ‘nationaliteit’, heeft voor Spann een culturele en ethische basis. Hij definieerde *Volk* in termen van het behoren tot een ‘spirituele gemeenschap’ en niet op een etnische of raciale ‘bloedsgemeenschap’, zoals het nationaalsocialisme. Enkel wanneer mensen dezelfde culturele achtergrond delen kunnen ze een volksgemeenschap vormen. Hij bevestigt daarmee de concrete culturele

gemeenschap als basisconcept voor het idee van de natie. Dit in contrast met de waanidee van een onbeperkte, kosmopolitische, omgang tussen individuen.
Spanns volksbegrip sloot aan op de christelijke opvatting over de mens, die niet alleen zijn biologische, psychologische en spirituele wezen in aanmerking neemt, maar deze ook wenst te beleven. Dit is de reden waarom Spann de gangbare opvatting van ras als een biologische entiteit verwierp; hij geloofde immers niet dat raciale soorten zijn afgeleid vanuit een biologische erfenis, net zoals hij ook niet geloofde dat het individuele karakter van een persoon enkel bepaald wordt door erfelijkheid. Zijn rasbegrip ging uit van het culturele en spirituele karakter van de persoon. Raszuiverheid wordt aldus niet bepaald door biologische zuiverheid maar door het karakter en een levensstijl, in overeenstemming met een bepaalde spirituele kwaliteit. De ras-theorie van Spann sloot aldus aan bij wat ook Oswald Spengler vooropstelde.

De ware Staat
Othmar Spanns universalisme was in wezen een katholieke vorm van ‘radicaal traditionalisme’; hij geloofde dat er eeuwige beginselen bestaan waarop elke sociale, economische en politieke orde moest verder bouwen. De beginselen van de Franse Revolutie - liberalisme, democratie en socialisme – wees hij af, afhankelijk als ze waren van historische omstandigheden. Daartegenover stelde hij dat er bepaalde principes zijn – volgens dewelke de meeste oude en middeleeuwse samenlevingen werden opgebouwd - die eeuwig gelden, omdat ze afgeleid zijn van de Goddelijke orde. Deze principes konden nieuw leven worden ingeblazen en tot algemeen model dienen; ze zijn immers tijdeloos en niet besmet met de ontsporingen van de moderne wereld, zoals de schadelijke systemen - liberalisme en communisme - afgeleid van de Franse Revolutie. Dit tijdloze model bood de blauwdruk voor de *Wahre Staat* - een corporatieve, monarchale en elitaire staat – waarvoor de universalistische filosofie de leidende gedachte vormde.

Economie
Ook inzake economie verwierp Spann zowel het kapitalisme als het socialisme/communisme, en pleitte hij voor een corporatistisch systeem, relaterend aan dat van het gildesysteem van de Middeleeuwen. Een systeem waarin het werk en de productie zou worden georganiseerd in corporaties organisch zou worden gestructureerd in dienst van de staat en de natie.
Spanns belangrijkste reden voor de afwijzing van het kapitalisme was gelegen in het inzicht dat het individualistisch was en dus de neiging had om disharmonie te creëren, met een verzwakking van de organische banden tussen individuen in het sociale weefsel tot gevolg. Bovendien meende Spann dat het kapitalisme ook leidde tot een oneerlijke behandeling door de kapitalisten van degenen onder hen. De verdienste van Marx lag er in dat hij terecht gewezen had op de ongelijke behandeling van werknemer en ondernemer binnen de individualistische orde van de samenleving. Spann verwierp echter de socialistische systemen in het algemeen; het socialisme leek hem oppervlakkig universalistisch en was in feite een mengsel van universalistische en individualistische elementen. Spanns universalisme zocht daarentegen de organische meerledigheid als bouwstenen te gebruiken, teneinde harmonie tot stand tot brengen.

Politiek
Spann beweerde dat alle democratische politieke systemen een inversie van een echt waardevolle politieke orde belichaamden. Een groot probleem van de democratie was het toestaan van, ten eerste: de manipulatie van de regering door rijke kapitalisten en financiers wiens morele karakter meestal twijfelachtig was en wiens doelen bijna nooit in overeenstemming met het welzijn van de gemeenschap stonden; en ten tweede: dat de democratie, die teert op het eigenbelang van demagogen, het manipuleren van de massa niet kan voorkomen. Maar zelfs de theoretische basis van de democratie was, volgens Spann, gebrekkig omdat de mensen in wezen ongelijk zijn. Democratie betekende aldus de uitsluiting van het recht van superieure individuen om het lot van de staat te bepalen. Ten slotte merkte Spann op dat de vraag naar democratie en vrijheid, eens te meer, geheel individualistisch is. In de Ware Staat, zou het individu zijn wil ondergeschikt maken aan het geheel en zich laten leiden door een gevoel van onbaatzuchtige plicht in dienst aan de gemeenschap.
Het universalisme erkende aldus de inherente ongelijkheid van de mensen en ondersteunde een hiërarchische organisatie binnen de politieke orde, waarbij er allereerst ‘gelijkheid onder gelijken’ zou heersen en de ‘ondergeschiktheid van de intellectueel inferieuren onder de intellectuele beteren’.

De staat zou worden geleid door een elite waarvan de leden worden gekozen uit de hogere niveaus van de hiërarchie, op basis van hun verdienste; het was in wezen een meritocratische aristocratie. Othmar Spann geloofde, in overeenstemming met zijn katholieke religieuze achtergrond, in het bestaan van een boven-sensuele, metafysische en spirituele werkelijkheid, die afzonderlijk bestond boven de materiële werkelijkheid. Hij stelde dat de ware staat moet worden geïnspireerd door de christelijke spiritualiteit, en dat haar leiders zich moeten laten leiden door hun toewijding aan de Goddelijke wetten. Toch zou de leiding van de staat zijn legitimiteit niet alleen ontvangen vanuit haar religieuze karakter, maar ook door het bezit van de 'geldige geestelijke inhoud', die aan de machtsuitoefening voorafgaat. Zo kwam hij tot de conclusie dat: 'De geschiedenis ons leert dat het de geldigheid van geestelijke waarden zijn die de spirituele band dienen te vormen. Ze kunnen niet te vuur en te zwaard vervangen of veronachtzaamd worden.
De staat was, in Spanns optiek, gericht op herstel en was ook federalistisch van nature: het verenigen van alle 'gedeeltelijke gehelen' – intermediaire lichamen en lokale regio's die een bepaald niveau van lokaal zelfbestuur zouden hebben – in hun verhouding tot de hogere overheid.
Zodoende zou opnieuw het bewustzijn - omtrent de eeuwige en absolute krachten aanwezig in het universum - herop kunnen bloeien. Een dergelijke conservatieve revolutie zou vervolgens, resonerend binnen Europa, de onsterfelijke principes van het universalisme incorporeren in het moderne politieke leven.

Spanns invloed en receptie

De invloed van Othmar Spann en zijn kring beperkte zich grotendeels tot Duitsland en Oostenrijk, en het was in dit laatste land dat hun invloed het grootst was. Spanns filosofie werd de basis van de ideologie van de Oostenrijkse *Heimwehr*, die werd geleid door Ernst Rüdiger von Starhemberg. Leiders van de zogenaamde Oostenrijks-fascistische staat, met inbegrip van Engelbert Dollfuss en Kurt Schuschnigg, werden ook deels beïnvloed door het denken van Spann en zijn kring. Echter, ondanks het feit dat deze staat de enige was die echt geprobeerd geeft om zijn ideeën te verwezenlijken, heeft Spann het zogenaamde 'Austro-fascisme' niet ondersteund, omdat hij een pan-germanist was en hij het Duitse volk wilde herenigd zien binnen een enkele staat. Hij heeft dan ook heel even gehoopt dat Hitlers nationaalsocialistische beweging de weg naar die ware staat zou effenen.
Ondanks herhaalde pogingen om de nationaalsocialistische ideologie en de leiders van de NSDAP te beïnvloeden, werden Spanns ideeën door de meeste nationaalsocialisten evenwel verworpen. Alfred Rosenberg, Robert Ley en diverse andere auteurs ontketenden een ware hetze tegen Spanns school. Rosenberg was geïrriteerd door zowel Spanns ontkenning van het belang van het bloed als door zijn katholieke theocratische standpunten. Hij stelde dat de Universele school van Othmar Spann weliswaar de dwalingen van het materialisme en het individualisme had weten te weerleggen, maar in al even dwaze leerstellingen verviel door de wetten van bloed en ras te loochenen.
Afgezien daarvan – het loochenen van de biologische wetten – hadden ook andere nationaalsocialisten kritiek op Spanns politieke voorstellen. Ze beweerden dat zijn hiërarchische staat een vernietigende kloof tussen de mensen en hun elite zou teweeg brengen. Hoewel het nationaalsocialisme zelf ook elementen van elitarisme in zich droeg, was het echter ook in hoge mate populistisch, en ging het uit van de idee dat iedere Duitser het potentieel had een leidende rol op te nemen.
Edgar Jung[6], die een van de meest prominente radicale conservatieve tegenstanders van Hitler was, zette een filosofie uiteen die opvallend vergelijkbaar was met deze van Spann - hoewel er ook een aantal verschillen waren die we verder kort belichten.
Jung geloofde dat noch het fascisme noch het nationaalsocialisme voorlopers waren van het herstel van de samenleving, maar 'gewoon een andere manifestatie van de liberale, individualistische en seculiere tradities die uit de Franse Revolutie waren ontstaan'. Het fascisme en het nationaalsocialisme werden, volgens hem, niet geleid door een verwijzing naar een goddelijke macht; ze waren nog steeds besmet met de ontaarding van het individualisme.
Edgar Jung verwierp ook het nationalisme in de strikte zin, hoewel hij tegelijkertijd de waarde bevestigde van het *Volk* en de liefde voor het vaderland, en pleitte voor de reorganisatie van het Europese continent op federalistische basis, met Duitsland als de leidende natie van de federatie.
Gemeenschappelijk bekritiseerden Jung en Spann het wetenschappelijk racisme omwille van zijn 'biologische materialistische' aard. Ook Jung werd voortdurend, tot aan het einde van zijn leven, bestreden – en uiteindelijk vermoord - door de nationaalsocialisten.

Tot de *Anschluss* van Oostenrijk bij het Rijk was Othmar Spann een verwachtingsvolle adept van het nationaalsocialisme gebleven. Hij koesterde de illusie dat hij uiteindelijk het regime zou kunnen beïnvloeden en dat het Derde Rijk zijn filosofie zou onderschrijven.
Kort na de *Anschluss* in 1938 werd Spann gearresteerd en gevangen gezet, omdat hij als een ideologische bedreiging voor het naziregime werd beschouwd. Hoewel hij na enkele maanden werd vrijgelaten, werd zijn bewegingsvrijheid ingeperkt tot de omheining van zijn landelijke woonst.
Na de Tweede Wereldoorlog slaagde hij er nooit meer in enige politieke invloed uit te oefenen. Maar hij liet wel zijn sporen na in de filosofische wereld en had invloed op veel *Neue Rechte* (‘Nieuw Rechtse’) intellectuelen zoals Armin Mohler en Gerd-Klaus Kaltenbrunner.[7]

Noten

[1] Spann, Othmar (1878–1950), Oostenrijks socioloog, sociaal filosoof en econoom. WERK: *Die Haupttheorien der Volkswirtschaftslehre* (1910, 1949); *Gesellschaftslehre* (1914); *Der wahre Staat* (1921); *Kategorienlehre* (1924); *Gesellschaftsphilosophie* (1928); *Geschichtsphilosophie* (1932); *Gesamtausgabe* (20 dln., 1958–1959).

[2] **Bron:** *Die Spann-Akte ‘Der Spann-Kreis. Gefahren und Auswirkungen’*, *Ende August 1938*. Deze akte wordt bewaard in het Bundesarchiv in Koblenz, waar ze onder de benaming ‘Reichssicherheitshauptamt R 58/834‘ gearchiveerd werd. Ze werd voor het eerst openbaar gemaakt als bijlage (pp. 135-160) van Sebastian Maass’ studie *Dritter Weg und Wahrer Staat – Othmar Spann, Ideeengeber der Konservativen Revolution,* Regin Verlag, Kiel, 2010. Het aangehaalde fragment met betrekking tot Vlaanderen, aldaar, pp. 157-158.
[3] Rafael Spann (1909-1983) was een zoon van Othmar Spann.
4 We nemen ons voor om op deze documenten terug te komen middels een jaarboekbijdrage.
[5] In de bibliotheek van Joris van Severen bevonden zich volgende werken van Othmar Spann: *Irrungen des Marxismus* en *Vom Wesen des Volkstums* en ook de studie van Wilhelm Stapel, *Der christliche Staatsmann. Eine Theologie des Nationalismus.*
[6] Edgar C. Jung (1894-1934), auteur van o.m. *Die Herrschaft der Minderwertigen* en kopstuk van de jong-conservatieven, werd door de nazi’s vermoord n.a.v. de Röhmputsch – de ‘nacht der lange messen’ - in 1934.

[7] **Bron:** http://www.counter-currents.com/2013/03/othmar-spann-a-catholic-radical-traditionalist/. Onze ingekorte bewerking. Zie ook: Walter Becher, *Der Blick aufs Ganze. Das Weltbild Othmar Spanns,* Universitas Verlag, München, 1985.

“Het herstel van het christendom is niet het enige, maar wel het eerste en onvervangbare element tot eenmaking en herstel van Europa. Het is voor alles geen economisch of politiek, maar wel een geestelijk probleem”

Pater Bonifaas Luykx